

Kentsel Estetik: Kuramsal Bakış Açısı ve Finlandiya'daki Kent Planlamasının Çağdaş Örnekleri

Hanna MATTILA¹

Çeviren: Olgu ÇALIŞKAN²

ABSTRACT

Urban Aesthetics – Theoretical Viewpoints and Contemporary Cases of Urban Planning in Finland

The paper takes a look at the aesthetic or design dimension of urban planning. It focuses in particular on Finnish urban planning, within which design orientation has always been quite strong. Contemporary international discussion in the field of planning theory, especially the currently popular theory of collaborative planning, seems to suggest, by contrast, that the issue of urban design is in a marginal position within planning, or may even be excluded from planning.

While contemporary planning theorists largely ignore the aesthetic issues, aesthetics and urban design have recently gained a central position within the practice of urban planning in all post-industrial countries. The paper asks, just as many Finnish planners have done, whether the contemporary planning theorists' aim to democratize urban planning by increasing the use of participatory methods fits together with the current design-emphasis in planning. In other words, the question is whether it is possible to create aesthetically good quality urban environments by using participatory methods, or would it be better to guarantee the artistic autonomy of the designers' instead? The paper introduces three different cases of contemporary Finnish urban planning, and argues that both artistic autonomy and public participation have their merits.

Bu makalede ilk olarak ana başlıkla ilgili kuramsal fikri ve sonrasında Fin planlamasının özgün durumunu kentsel tasarım ve estetik kaygıları özellikle vurgulanıp tanıtılarak kent planlamasının estetik boyutuna göz atacağız. Peki kentsel tasarımın estetik boyutuna yoğunlaşmanın ardındaki neden nedir? Planlamada teknik, pratik ya da etik etmenler gibi daha önemli yönler yok mudur? Estetik ya da tasarım kaygılarını planlamadan dışlanan, temel arazi kullanım işlerine sonradan eklenen bir şey olarak düşünemez miyiz?

Konuya Fin bakış açısı ile baktığımızda Finlandiya planlılarının kentsel tasarım ve kentsel estetiğin planlama içindeki konumunu bu şekilde ele almadığı açık bir biçimde görülmektedir. Bunun

temel nedeninin Finlandiya'daki planlamanın 20. yüzyıl boyunca mimarların özel meslek alanı tarafından egemenlik altına alınmış olması olduğunu düşünüyorum. Mimarlığın tasarım yönelimli meslek alanının Finlandiya'daki kentsel planlamayı anlamadaki konumlanışı nedeniyle Finlandiya'daki kent planlaması hiçbir dönem salt işlevsel arazi kullanım planlaması olarak ele alınmamış; ama aynı zamanda kentsel tasarımın güçlü boyutunu kapsamıştır. Bu biçimdeki anlayış, Fince'de tasarım ve planlama gibi ayrışık terimlerin bulunmaması ve "suunnittelu" sözcüğünün her ikisini de kapsamaması nedeniyle Fin planlıları için doğaldır.

Uluslararası planlama kuramı bakış açısından kentsel estetik ve planlama ilişkisine baktı-

¹ Mimar, Araştırma görevlisi, Helsinki Teknoloji Üniversitesi, Mimarlık / Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

² Şehir Plancısı, Kentsel Tasarım Uzmanı; Araş. Gör., ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ğımız zaman durum bütünüyle farklıdır: Son yılların planlama kuramsal tartışmasının, tasarımın planlamadan hayli dışlandığını belirttiği görülmektedir. Örneğin, Nigel Taylor'ın (1998) Anglo-Amerikan dünyasındaki planlama kuramının tarihsel gelişim çizgisi çözümlemesine göre başlangıçta planlamanın en önemli bakış açılarından biri olan estetik bakışın daha 1950'lerde ortadan kaybolmuştur. O dönemden başlayarak, planlamanın estetik paradigması aşamalı olarak teknik ve rasyonel yönelimli ve son zamanlarda iletişimsel ve katılımcı planlama modelleri ile yer değiştirmiştir. (age) Bu değişim, Finlandiya'dan farklı olarak Anglo-Amerikan dünyasında mimarlık disiplininin kent planlama alanında konumunu yitirdiği anlamına da gelmektedir.

Anglo-Amerikan dünyasının planlama kuramcıları planlamadaki tasarım ve estetik konularında hayli sessiz kalsalar da, açıktır ki İngilizce konuşulan ülkelerde estetik konular planlama pratiğinden uzak değildir. Nitekim, bir kısım sosyal ve kültür kuramcıları, tüm sanayi sonrası ülkelerde ve kentsel planlamayı da içine alan çeşitli sosyal uygulama alanları içinde estetik bakış açısının fevkalade önemli bir konum kazandığını tartışmaktadırlar. Örneğin Wolfgang Welsch, kültür ve toplumun 'estetikleştirilmesinden' söz etmekte ve bu sürecin en açık savunusunun kentsel mekanda görüldüğünü savlamaktadır (Welsch 1998: 1-8). Ancak, mekanın estetikleştirilmesi Welsch'in gördüğü gibi salt olumlu bir olgu değil; aynı zamanda estetik değer'in 'eğlence' değeri olarak, genellikle 'yüzeyle estetikleştirilmesi' ya da mekana 'kozmetik müdahale' olarak yansıtılan yüzeysel bir anlayışa da yol açabilmektedir. (age) Bana göre, 'yüzeyle estetikleştirilmesi'nin tehlikesi kamusal planlama kurumlarınca hem uluslararası hem Finlandiya'da göz önünde tutulmalıdır; çünkü bugün planlama içindeki karar vericiler estetikle olduğu biçimiyle değil, kent-pazarlama ve mekan promosyonundaki araçsal değeri nedeniyle ilgilenmektedirler.

Eğer Welsch ve diğerleri estetiğin yeni merkeziliği hakkında haklılarsa yalnızca kentsel tasarıma planlama içinde yer öneren Fin planlama bağlamı üzerinde yeniden düşünülmemelidir. Kanımca soru, özellikle planlamayı iletişimsel planlama kuramcılarının yaptığı gibi salt siyaset ve etik bakımdan anlayıp anlayamayacağımıza yönelik ortaya çıkmaktadır. Ya da bunun yerine Welsch

ve diğer kültür kuramcıları ve birçok çağdaş kent planlama uygulaması önerilerinde görüldüğü gibi planlamayı estetiğe yönelik bir eylem olarak kavramamalı mıyız? Ya da buna ek olarak planlamayı toplumsal ve demokratik karar almaya dayalı hem estetik hem de siyasal eylem olarak kavrayamaz mıyız? Welsch'in önerdiği üzere bugün 'kentsel estetiği' nasıl anladığımızı oldukça karşıt olarak bu, önemli bir sorudur. Bu, Fin kent planlaması için de önemli bir sorudur; çünkü Fin mimar-plancıları kent estetiğinin niteliğini tanımlamadaki özerk bir konuma sahip olmaya alışmışlardır ve son dönemde bu tür özerkliklere halkın katılımcı planlama yöntemleri için büyüyen talebi ve estetiğin kent-pazarlamadaki araçsal rolü ile ilgilenenler tarafından meydan okunmaktadır.

PLANLAMANIN TASARIM BOYUTU VE KATILIMCI PLANLAMANIN GELİŞİMİ

Bugün geçerli olan ve Fin belediyeleri kamusal planlama projelerinde katılımcı yöntemlere zorlayan 'Finlandiya Arazi Kullanımı ve İnşaat Yasası (2000)'nin hazırlanması süresince fikir ilk olarak ortaya atıldığında, Finlandiya'da mimar-plancılar katılımcı planlama düşüncesine karşı çok eleştirel bir duruşa sahiplerdi. Özellikle, Fin mimar-plancılar planlamanın estetik boyutunu açmaktan katılımcı karar almanın kentsel çevrenin estetik kalitesine zarar vereceği gerekçesiyle korkmuşlardır ve çoğunlukla hala korkmaktadırlar.

Bir yönüyle birçok felsefik estetik kuram, mimarların iletişimsel karar almaya yönelik şüphelerini destekler gibi görünmektedir. En azından doğası gereği her sanat alanında profesyoneller ayrık ve bireysel olma problemleri ile çalışıyor oldukları için, toplumsal karar alma süreçlerinin tasarımcının profesyonel deneyimini gereksiz kılacak genel uygulanabilir çözümler sunabileceğini umamayız. Ve hatta eğer özel sorunlar olarak tasarım problemlerini tartışıyorsak biri bu problemlerin –ve de olası çözümlerinin- asla bütünüyle tartışmalara ve sözel anlatımlara indirgenemeyeceğini savlayabilir.

Ancak, estetik sorunların tartışılmasındaki güçlükleri bir kenara bırakırsak, planlamanın estetik boyutunun birtakım halk katılımı biçimlerini açma gereksinimi açıkça bulunmaktadır. Özellikle modernist mimar-plancılarının birçok

Anglo-Amerikan dünyasının planlama kuramcıları planlamadaki tasarım ve estetik konularında hayli sessiz kalsalar da, açıktır ki İngilizce konuşulan ülkelerde estetik konular planlama pratiğinden uzak değildir.

Resim 1: Arabianranta, kıyıdan görünüm (Kaynak: kişisel belgelem, 2005)

başarısızlığından sonra (ki birçok çevre ‘mekansız’ ve tekdüze bulunmakta) halk, kentsel estetik sorunu içindeki tasarım profesyonellerinin yetkili konumlarını sarsmak için neden bulmuş durumdadır. Yine de Finlandiya’da halkın tercihlerinin kentsel tasarıma dahil edilmesi için yol bulma girişimleri bugüne dek sınırlı kalmıştır.

Aşağıda, Finlandiya’nın hızla gelişen metropoliten alanı içindeki Helsinki, Vantaa ve Espoo olmak üzere üç büyük kentteki çağdaş kamusal

Resim 2: Arabianranta, Arabia Porselen Fabrikası’nın eski binaları (Kaynak: kişisel belgelem, 2005)

kent planlama örneklerini sunacağım. Örneklerin hepsi kentsel estetikle özel ve her biri kentsel tasarımda katılımcı yöntemlerin kullanımı ile farklı bir ilişkiye sahiptir.

Arabianranta – Sanat ve Tasarım Kenti

Arabianranta, 7.000 yerleşimci için yeni bir alan ve Helsinki’deki yeni yerleşim alanları için ‘amiral gemisi’ niteliğindedir. Arabianranta’nın planlamasında özel ilgi odağı alanın estetik kalitesi üzerine olmuştur. Arabianranta’nın mimarisi, modernist ruhlu çağdaş Fin mimarlığının ana görüşünden fazla farklılaşmaz. Alanda ayırt edici olan, alan içerisindeki hemen hemen tüm kamusal ve yarı-kamusal alanların çevresel sanat (environmental art) ile düzenlenmiş olmasıdır. Sanat projeleri, inşaa maliyetinin 1-2%’sini sanat-projelerine yönlendirilmesini zorunlu hale getiren Arabianranta tasarım politikası ile yapılabilir (feasible) kılınmıştır.

Bazıları, tüm ana planlama çözümleri şekillendikten sonra zorunlu tutulduğu için Arabianranta’nın tasarım projelerinin ‘yüzey-estetigi’ olduğunu savlamıştır. Ancak, bununla birlikte sanatın mekan-yaratımı olarak kullanımı Arabianranta örneğinde yapay değildir. Bunun nedeni, Arabian-

Resim 3: Arabianranta, öğrenci konutlarının ve araştırmacılar konukevinin girişinde Hannu Aaltonen’in heykelleri (Kaynak: kişisel belgelem, 2005)

ranta'nın on yıllardır Helsinki Endüstriyel Sanatlar Üniversitesi'nin mevkii olması ve üniversitenin alanın sanat projeleri için yerel kaynakları –örn. sanatçılar, çalışma mekanı- sağlıyor olmasıdır. Yine daha önce alanın mutfak eşyası tasarımcıları ile dünyaca ünlü olan *Arabia* porselen fabrikasının mekanı olması nedeniyle tasarım, Arabianranta'nın tarihinin bir parçasıdır.

Her şeyi hesaba katarak, bence Arabianranta, halkın düşüncesinden fazlaca etkilenmemiş planı ve mimarisi nedeniyle profesyonelce tanımlanan bir kentsel estetik örneğidir. Ancak, birtakım sanat projeleri gelecek yerleşimcilerin projelere katılımına olanak verecek şekilde yürütülmüştür. Sanatçıların özerkliği kısmen halkın tercihlerine feda edilmiş olsa da Arabianranta'daki çevresel sanat siyaseti sanatçıların yaratıcı özgürlüklerini ekonomik ve ticari ilgilere korumakta başarı sağlamıştır. Bu olanaklı kılınmıştır; çünkü siyaseti projeyi finanse etmeyi garanti altına almış ama içerik tanımını sanat projelerinden sorumlu sanatçılar ve kurula bırakmıştır.

Kartanonkoski'da Popüler Estetik

Vantaa kentinin potansiyel yeni vergi mükellefleri için ana çekim noktası, 3.000 yerleşimci için planlanan Kartanonkoski yeni yerleşim alanıdır. Alan yeni-geleneksel biçimde tasarlanmış ve tasarım yaklaşımı, alanın tasarımının halkın estetik zevkini çekmek anlamında açık bir biçimde popülist olmuştur. Bundan dolayı, Kartanonkoski'nin görünüşü Arabianranta'ninkinden ve Helsinki kentsel bölgesindeki diğer yeni alanlardan farklılık gösterir. Alan dikkatlice ve ayrıntılı bir biçimde tasarlanmış olsa da, Helsinki-Vantaa havaalanı yanındaki konumu, birçok hiper-mağazalar ve otoyollar proje için en azından estetik açıdan çıkış noktası vermemiştir.

Kartanonkoski'daki biçimsel tercihler ona yönelik fikirleri bölmüştür: Kartanonkoski'nin renkli ve neşeli genel görünüşü, kesinlikle genel olarak modernizm-egemen Fin kent planlama ve mimarlığına karşı durmaktadır. Ancak, bazı eleştirmenler, Kartanonkoski'nin görünümünü yeni-geleneksel yüzeyin yalnızca modern yapı teknolojisini maskeleyiği için gerçek dışı bulmaktadır. Dahası, geleneksel kentsel yapı biçiminin sokakta kent yaşamını üretmekte yeterli olup olmadığı kuşku uyandırmıştır. Özellikle çevredeki hiper-mağazalar, sokak düzeyini çevreyi canlandı-

Resim 4: Arabianranta, J.Vikberg'in alanda yaşadığı tespit edilen 82 kuş türünü ayrı ayrı betimleyen dökme tunç heykelleri (Kaynak: kişisel belgelem, 2005)

Resim 5: Arabianranta, Bir seramik çalışmasından -P. Kiuru, M. Mäkelä ve J. Rytkölä- ayrımı: Arabia fabrika binalarının geçmişi betimliyor (Kaynak: kişisel belgelem, 2005)

Resim 6: Arabianranta, K. Kivivirta'nın 'Konuşan Duvarlar' çalışmasından ayrıntı. Bu cephe bisiklet ve bisiklete binmenin öykülerini anlatıyor. Mimar ve sanatçı ortak çalışması (Kaynak: kişisel belgelem, 2005)

Resim 7: Kartanonkoski, sokak görüntüsü (Kaynak: kişisel belgelem, 2005)

Resim 8: Kartanonkoski, merkez park (Kaynak: kişisel belgelem, 2005)

Resim 9: Kartanonkoski, sıraevlerin renkli cepheleri (Kaynak: kişisel belgelem, 2005)

racak dükkanlar ve diğer hizmetlerle donatmayı oldukça güç hale getirmektedir. Bazıları, alanın İsveç'ten gelen ve İsveç'te şu anda popüler olan, ancak modern-ruhlu çözümleri tercih eden Fin mimarlarca genel olarak benimsenmeyen "yeni-kentselci/new urbanist" biçemi temsil eden önde gelen tasarımcıları nedeniyle Kartanonkoski'nin tasarımını eleştirmişlerdir.

Kartanonkoski, halkın estetik zevki için –profesyonel tasarımın değil- tasarlanmış olsa da, halk katılımının rolü tasarım sürecinde en düşük düzeyde kalmıştır. Kartanonkoski hala tasarım profesyonellerinin bugün bile halkın çekici bulabileceği mekanları üretebileceğini kanıtladığı bir örnektir. Yatırımcılar, alandaki dairelerin satışında güçlük çekmemiş ve Vantaa kent yönetimi Kartanonkoski projesinin sonuçlarından yeterince memnun kalmıştır. Bundan dolayı, gelecekte de benzer projelerin Vantaa'da sürdürüleceği umulabilir.

Katılımcı Tasarım ve Leppävaara 'da Estetik Çeşitlilik

Espoo kentindeki en büyük yeni planlama projelerinden biri, South-Leppävaara projesi olmuştur. South-Leppävaara, 5.000 kişilik yeni yerleşim alanında yer almakta ve projeler çeşitli planlama ve tasarım çözümlerini barındırmaktadır. Burada yalnızca South-Leppävaara projesinin küçük bir parçası olan Säterinmetsä projesi ile ilgileneceğiz. Yoğun yapılaşmış kentsel tek-aile konut blokları bulunmakta ve ilginç olan, bu blokların katılımcı tasarım yöntemlerinin kullanılarak tasarlanmış olmasıdır. Şimdiye dek, her ne kadar planlamadaki uygulamalı ve teknik konular sıklıkla kamuoyunca tartışılıyor olsa da, Finlandiya'da kentsel tasarım ve mimarlığı halkın katılımına açmak oldukça az rastlanılır bir durumdur.

Säterinmetsä'da alanın planı ayrıntılı tasarımdan oldukça farklı olarak sıkı bir biçimde profesyonel planlar tarafından belirlenmiştir. Plan, şuanda popüler olan ekolojik 'kentselci' yoğun ama insan ölçeğindeki yapılaşma biçimini yansıtır. Belki de Finlandiya'nın geniş ve dağınık yerleşilen bir ülke olması ve insanların çevrelerinde çokça mekan kullanmaya alışkın olmaları nedeniyle, ne zaman Finliler bir seçeneğe sahip olsa, genellikle yoğun yapılaşmış alanları tercih etmezler. Säterinmetsä'da parseller çok küçüktür ve ayrıntılı plan konutların parsel içine nasıl yerleştirilmesi

gerektiğine yönelik hayli katı düzenlemeler sunar. Bununla birlikte, bölge sakinlerine kendi mimari biçimlerini belirlemede ve alanın genel görünümünü etkilemede birçok özgürlük verilmiştir

Säterinmetsä tek-aile konut blokları tasarım süreci kolay ve çabuk olmamıştır. Tersine, Espoo planlama görevlilerinden ve projenin katılımcılarından çok fazla zaman ve kaynak talep edilmiştir. Özellikle süreç, tartışma temelli karar alma yönteminden başka alışılmışın dışında müzakere yöntemlerine gerek duymuştur. Tasarımcılar ve bölge sakinleri yalnızca birlikte konuşmamış; aynı zamanda eskizler yapıp birlikte tasarlamışlardır. Süreç içindeki birtakım güçlüklerle karşın sonuç kendi kendini göstermektedir: Säterinmetsä, ilgi çekici, zengin ayrıntılara sahip ve her şeyin ötesinde sakinlerince sevgiyle özen gösterilen bir bölgedir.

SONUÇ

Bir araya getirdiğimizde, Fin kent planlamasında süregelen eğilimler nelerdir? Kesin olarak, Finlandiya’da bu durum yeni olmasa da estetiğin merkeziliği ya da planlamanın tasarım boyutu çağdaş planlamanın en temel eğilimlerinden biridir. Ancak, planlamada estetiğin tasarım sorunları ve çözümlerinin özel konumu ile ilgili olması nedeniyle muhtemelen çağdaş planlama ve kentsel tasarımda genel bir eğilim çokça bulunmamaktadır. Yukarıdaki üç örnekte gösterildiği biçimde; estetikçe iyi kalitede çevrelerin çok farklı görünüş biçimlerine sahip olmaları gibi, estetik bakımdan iyi kaliteli çevrelerin yaratılabilmesinde birçok yöntem mevcuttur.

Bununla birlikte kesin olan tek şey var ki; kentsel estetik şu anda planlama sürecinin farklı paydaşlarının çıkarları içinde siyasal bir sorun olarak anlaşılmalıdır. Bu nedenle, Fin ve diğer birçok ülke kent plancılarının iddiası kuşkusuz

Resim 10: Säterinmetsä, Leirikaari Caddesi’nde cephe düzeni (Kaynak: kişisel belgelem, 2005)

farklı çıkar gruplarının estetik tercihlerini kentsel çevrenin süregelen estetik değerlerini “yüzey estetiği”ne kurban vermeden planlama ve tasarım süreçlerine katmaktır.

Kaynaklar:

Art-project of Arabianranta in the website of the University of Industrial Arts of helsinki: <http://arabianranta.uiah.fi/>

Kartanonkoski-project in the website of the city of Vantaa (in Finnish): http://www.vantaa.fi/i_perusdokumentti.asp?path=1; 135; 137; 221; 222; 11863; 11864

Taylor, Nigel (1998): *Urban Planning Theory since 1945*. SAGE, London

Säterinmetsä-project in the website of the city of Espoo (in English): http://english.espoo.fi/xsl_perussivu_alasivuilla.asp?path=5731; 6623; 10950; 14448; 21831; 21833

Welsch, Wolfgang (1997): *Undoing Aesthetics*, Transl. A. Inkpin. SAGE, London

...Kesin olan tek şey var ki; kentsel estetik şu anda planlama sürecinin farklı paydaşlarının çıkarları içinde siyasal bir sorun olarak anlaşılmaktadır